פרק תשיעי - רבי אליעזר

נאמר בתורה (במדבר ל ג) 'אִישׁ כִּי יִדֹּר נֶדֶר וגו' לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ', ופירשו (בספרי) לא יעשה דבריו חולין. עוד דרשו (חגיגה י.) 'לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ' הוא אינו מוחל [עושה אותם חולין], אבל אחרים מוחלין לו. לפיכך המתחרט על נדרו, ומצא פתח לנדרו דהיינו איזה ענין שלא היה בדעתו בשעת הנדר ואילו היה יודעו לא היה נודר, הרי זה נשאל לחכם או לשלשה הדיוטות במקום שאין חכם, ומתירים לו נדרו, ונעשה מותר במה שאסר על עצמו.

אם אין בידו פתח, פותחים לו החכם או הבית דין פתח, דנים עמו בְּדָבָר הנדר עד שיִמָּצֵא איזה ענין שיאמר עליו אילו הייתי יודע בשעת הנדר דבר זה לא הייתי נודר, ומתירים לו את נדרו, ואם לא מצאו לו פתח הרי עליו לקיים את נדרו.

וטעם הדבר, כי על ידי הפתח רואים את הנדר כאילו היה בטעות, שהרי מודה עכשיו שלא היה עושה הנדר מעיקרא אם היה יודע ענין זה.

בפרק זה יתבארו גדרי הפתח במה אפשר לפתוח לנודר ובמה אין פותחין לו.

משנה

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, הנשאל על נדרו ואין בידו פתח, דהיינו איזה ענין שיאמר עליו שאילו היה יודעו בשעת הנדר לא היה נודר. **פּוֹתְחִין** – יכול החכם או הבית דין לדון ולמצוא **לָאָדָם** זה פתח לנדרו, גם מן הטעם שעל ידי נדרו הוא ממעט **בְּכְבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ**, כגון שישאלו אותו אם היה נודר אילו התבונן בשעת הנדר שהפרוץ בנדרים נקרא רשע, ואביו ואמו מתבזים על ידי נדרו. ואם משיב שאילו התבונן אז, לא היה נודר, מתירים לו את נדרו. **וַחֲכָמִים אוֹסְרִין** לפתוח בכבוד אביו ואמו. כי חוששים שמא באמת נדר על אף שידע שיגרום נדרו לבזיון הוריו, אך לחכם ולבית דין ישקר כיון שאינו מעיז פניו לומר שאינו חושש לכבוד הוריו, ויתחרט בפיו ובליבו יקיימנו, ונמצא שהותר הנדר בלא חרטה.

רבי צדוק מפרש את דברי רבי אליעזר:

אָמַר רַבִּי צָדוֹק, עַד שֶׁפּוֹתְחִין לוֹ – כשם שרבי אליעזר סובר שפותחין לנודר פתח מצד שהנדר ממעט **בְּכְבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ**, כמו כן לשיטתו (**יפתחו**) [**פּוֹתְחִין**] **לוֹ** פתח מצד שממעט **בְּכְבוֹד הַמָּקוֹם** [בכבוד השם יתברך], כגון שישאלו אותו אם היה נודר אילו התבונן שכל הנודר מיקל בכבודו של מקום, ואם משיב שלא היה נודר מתירים לו את נדרו.

[**אָמְרוּ לוֹ**] חכמים לרבי צדוק, לדבריך שרבי אליעזר סובר שפותחים בכבוד המקום, **אִם כֵּן** לשיטתו **אֵין נְדָרִים** ניתרים כהלכה, כיון שאין מי שיודה שהיה נודר אילו התבונן שממעט בכך כבוד המקום, ובודאי אפילו אם לא היה נמנע מלידור ישקר לחכם או לבית דין ויאמר שלא היה נודר. ולכן אף רבי אליעזר מודה שאין פותחין בכבוד המקום.

ואף על פי שבסתם נדר סוברים חכמים שאין לפתוח בכבוד אביו ואמו, **מוֹדִים חֲכָמִים לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר** שאם היה הנדר **בְּדָבָר שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין אָבִיו וְאִמּוֹ**, וכגון שאסר על אביו ואמו ליהנות ממנו, **שֶׁפּוֹתְחִין לוֹ בִּכְבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ**, שכיון שרואים שאין כבודם חמור בעיניו וכבר החציף פניו כנגדם לאוסרם עליו בהנאתו, אין חוששים שישקר בפני בית דין לומר שלא היה נודר אם היה יודע שיתמעט כבודם על ידי הנדר.

וְעוֹד קולא בדיני נדרים **אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, פּוֹתְחִין בְּנוֹלָד** – יכולים החכם או בית דין למצוא פתח לנודר גם מדבר שעדיין לא בא לעולם, אלא שנולד לאחר שנדר, **וַחֲכָמִים אוֹסְרִין** לפתוח בנולד. שאין פותחים אלא בסיבה שכבר היתה בשעת הנדר, רק שנודר זה לא חשב על כך, ויכול לומר אילו שמתי לבי על דבר זה לא הייתי נודר, וכאילו נדר בטעות. אבל בנולד, אין לומר שאילו היה יודע לא היה נודר, כיון שהנודר לא העלה על דעתו שיקרה כן, ובודאי גמר בלבו לידור בכל אופן.

מבארת המשנה, **בֵּיצַד** שייך פתח בנולד, כגון **אָמַר קוֹנָם** – יהא אסור עלי בקרבן, **מה שָׁאֲנִי נֶהֱנֶה לְאִישׁ** [־מאיש] **פְּלוֹנִי, וְנַעֲשָׂה** לאחר זמן **סוֹפֵר** – תלמיד חכם, והיה צריך אותו בשביל הוראה, **אוֹ שֶׁהָיָה** אותו פלוני, **מַשִּׂיא אֶת בְּנוֹ**, והיה דרך אנשי אותה העיר לאכול בכל סעודת נישואין שהיה אחד מבני העיר עושה. **וְאָמַר** הנודר, **אִילּוּ הָיֵיתִי יוֹדֵעַ שֶׁהוּא** – פלוני זה שנדרתי ממנו הנאה **נַעֲשָׂה סוֹפֵר, אוֹ שֶׁהָיָה מַשִּׂיא אֶת בְּנוֹ בְּקָרוֹב** [בזמן הקרוב], **לֹא הָיֵיתִי נוֹדֵר**.

מביאה המשנה דוגמא נוספת של נולד:

אמר **קוֹנָם לְבֵית זֶה שֶׁאֲנִי** [־שאיני] **נִכְנָם** לתוכו, **וְנַעֲשָׂה** הבית לאחר זמן **בֵּית הַכְּנֶסֶת, וְאָמַר** הנודר, **אִילּוּ הָיֵיתִי יוֹדֵעַ שֶׁהוּא נַעֲשָׂה בֵּית הַכְּנֶסֶת לֹא הָיֵיתִי נוֹדֵר**. בכל אלו ובהדומים לאלו, **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מַתִּיר** לפתוח בהם את הנדר, **וַחֲכָמִים אוֹסְרִין**.

גמרא

שנינו במשנה שאם פותחים בכבוד המקום 'אם כן אין נדרים', שואלת הגמרא **מַאי** – מה הכוונה במה שאמרו **אֵין נְדָרִים**. מביאה הגמרא שנחלקו בכך אביי ורבא. **אָמַר אַבָּיֵי, אִם** נאמר **כֵּן** שפותחים פתח לנודר מצד שממעט בכבוד המקום, **אֵין נְדָרִים נִיתָּרִין כָּלָל** – כהלכה, שאין כאן חרטה. שבודאי אף אם נדר גם על דעת כבוד המקום אינו מעיז פניו לומר שמיקל הוא בכבוד המקום, והכל ישקרו לומר שלא היו נודרים על דעת שיתמעט כבוד המקום, ויתחרטו על הנדר בפיהם אבל בליבם יקיימוהו, ונמצאו נדרים ניתרים בלא חרטה.

אגרות קודש

ב"ה, י"ד מנ"א, תשי"ח

ברוקלין.

שלום וברכה!

במענה למכתבו מי"א מנ"א, בו כותב אודות מצב בריאותו ועצת הרופא הפרופסר לנסוע למשך איזה זמן על חוף הים וכו'.

ונכון הדבר, והרי התורה נתנה רשות לרופא לרפאות, ומובן שצריך לעשות זה בשמחה ובטוב לבב ובפרט ע"פ מ"ש מה' מצעדי גבר כוננו (וכביאור כ"ק מו"ח אדמו"ר השגחה העליונה מוליכה את האדם, אלא שצ"ל) ודרכו יחפץ, שהוא יעשה שליחותו שם בחפץ, וכמבואר בדא"ח שחפץ הוא פנימיות

המשך בעמוד קע

וְרָבָא אָמַר – פירוש את הנאמר במשנה 'אם כן אין נדרים', שאִם נאמר בֵּן – שיכולים לפתוח בכבוד המקום אֵין נְדָרִים נִשְׁאָלִין – אין אדם שואל לְחָכָם על נדריו. שמאחר שבפתח זה ראויים להיות ניתרים כל הנדרים, יאמרו הנודרים שהרי ממילא החכם או בית דין יתירו להם מטעם כבוד המקום, ולמה נבוא בפניהם לשם כך, ויתירו לעצמם מטעם כבוד המקום, והתורה אמרה שאין אדם מתיר לעצמו אלא חכם או בית דין, ועל כן אין פותחין בפתח זה. הגמרא מקשה על רבא מהמשך דברי המשנה:

תָּנַן – שנינו במשנה, וּמוֹדִין חֲכָמִים לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בנודר בְּדָבָר שֶׁבֵּינוֹ לְבֵין אָבִיו וְאִמּוֹ, וכגון שאסר עליהם להינות ממנו, שֶׁפּוֹתְחִים לוֹ בְּכְבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ. מקשה הגמרא, בְּשִׁלְמָא לְאַבַּיֵי דְּאָמַר שאין פותחים בכבוד המקום, והוא הדין בכבוד הוריו לדעת חכמים, מטעם שאִם כֵּן יפתחו אֵין נְדָרִים נִיתָּרִין [נִיפָּה] – עם חרטה כהלכתה, לפי שאין מי שיעיז פניו לגלות בפנינו מסתורי ליבו שאינו חושש בכבוד המקום או לכבוד הוריו, ונמצא שיתחרטו על הנדר בפיהם ובליבם יקיימוהו, ואם כן לדבריו מובן היטב מדוע הָכָא – כאן בנדר בדבר שבינו לבין אביו ואמו מודים חכמים שפותחים לו בכבודם, כֵּיוָן דְּאִיחֲצַף לֵיהּ – שהתחצף לאביו בכך שהדירו מהנאתו, הָא אִיחֲצַף לֵיהּ – הרי כבר הוכיח לכל שיכול להתחצף להוריו, ואין כבודם חמור כל כך בעיניו, ואם נדר גם על דעת שממעט בכבודם אינו מתבייש בכך ולא יסתיר זאת, ולכך גם לשיטת חכמים מותר לפתוח בכגון זה בכבוד אביו ואמו. אֶלָּא לְרָבָא דְּאָמַר שהטעם שאין פותחים בכבוד המקום, והוא הדין בכבוד הוריו לדעת חכמים, כי אִם כֵּן יפתחו אֵין נְדָרִים נִשְׁאָלִין לְחָכָם – שהכל יפתחו לעצמם בפתח זה מבלי להטריח עצמם לילך לחכם, אם כן הָכָא – כאן באופן שהדיר את אביו ואמו שלא ליהנות ממנו אַמַּאי פּוֹתְחִין – מדוע מודים חכמים שמותר לפתוח לו בכבוד הוריו, הרי יש לחשוש שכשיראה שפותחים לו סוג נדרים כאלו מפני כבוד אביו ואמו, יפתח לעצמו נדרים אלו מפני כבודם מבלי להטריח עצמו ללכת לחכם.

מתרצת הגמרא, אָמְרִי – תירצו בני הישיבה שאין מקום לחשש זה לדעת רבא, כֵּיוָן דְּכָל נְדָרֵי – בכל שאר הנדרים שאינם בין הנודר לאביו ואמו, לֹא סַגְיָא לְהוֹן דְּלָאו חָכָם – לא אפשר להם בלא התרת חכם או בית דין שיתירו על ידי פתח ממקום אחר, הָכָא נַמִּי בדברים שבינו לבין אביו ואמו, מתוך שמורגל משאר נדרים ללכת לחכם, גם בנדרים אלו ילך כהרגלו לחכם, על כן בנדרים מסוג זה פּוֹתְחִין בכבוד אביו ואמו, ולא חוששים שמתוך כך יבא לפתוח לעצמו.

שנינו במשנה, וְעוֹד אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר פּוֹתְחִין בְּנוֹלָד כו' וחכמים אוסרין, וטעמם משום שהנודר סבור שלא יבא דבר זה, ואפילו היה שם אל ליבו לא היה נמנע משום כך מלידור, ונמצא שאין הפתח כהלכתו:

מקשה הגמרא, מַאי טַעֲמָא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שאפשר לפתוח אף בנולד, שהרי מסברא נראה כדעת חכמים שלא לפתוח בנולד כזה. מתרצת הגמרא, אָמַר רַב חִסְדָּא רבי אליעזר למד שאפשר לפתוח בנולד מפסוק בתורה, דְּאָמַר קְרָא (שמות ד יט) 'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן, לֵךְ שֹׁב מִצְרָיִם כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת נַפְשֶׁךָ', ומדוע הוצרך ליתן לו טעם לבקשתו 'כי מתו כל האנשים', אלא לפי שנשבע משה שישב אצל יתרו חמיו במדין כי היה ירא לחזור למצרים מפני שונאיו שהיו מבקשים את נפשו, וכשאמר ה' למשה שישוב למצרים פתח לו פתח לנדרו, 'כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת נַפְשֶׁךָ', שאילו היה יודע משה בשעת נדרו שימותו אלו לא היה נודר. ומכאן למד רבי אליעזר שפותחין אף בנולד – וְהָא מִיתָּה דְּנוֹלָד הוּא, ואם כן היאך פתח ה' למשה את נדרו בנולד זה, אלא מוכח מִכָּאן שֶׁפּוֹתְחִין גם בְּנוֹלָד.

מקשה הגמרא, מאחר ורבי אליעזר למד מפסוק שפותחים בנולד, וְרַבָּנָן מַאי טַעֲמַיְיהוּ – מה הוא טעמם, הרי מפסוק זה מוכח שלא כדבריהם. מתרצת הגמרא, קָסָבְרֵי – רבנן סוברים שאין מהפסוק ראיה שפותחים בנולד, לפי שאין לפרש 'כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים' כפשוטו שמתו ממש, שהרי יש להקשות על זה, הֲנָחוּ מִי מֵיתֵי – וכי האם האנשים האלו מתו, וְהָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מְשׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בתורה הלשון נִצִּים וְנִצָּבִים ולא נתפרש מי היו אותם ניצים וניצבים, אֵינָן אֶלָּא דָּתָן וַאֲבִירָם, ונמצא שהם היו אלו שבקשו את נפשו של משה, כמו שנאמר (שם ב יג־טו) 'וַיֵּצֵא [משה] בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהִנֵּה שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים', וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע לָמָּה תַכֶּה רֵעֶךָ, וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ וגו' הֲלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי, וַיִּירָא מֹשֶׁה וגו', וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה [שהלכו אלו השנים וסיפרו לו] וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן' וגו', ומאחר שמוכח שהם אלו שהיו מבקשי נפשו, איך אמר ה' למשה 'כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים אֶת נַפְשֶׁךָ' הרי דתן ואבירם עדיין היו בחיים עד המעשה של עדת קרח, ורק שם נבלעו חיים בארץ. ומוכח שאין הפסוק מתפרש כפשוטו, אֶלָּא אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, 'כי מתו' הכונה שֶׁיָּרְדוּ דתן ואבירם מִנְּכָסֵיהֶן, ולכך חשבם הכתוב מתים כיון שעני חשוב כמת, וכשהם עניים כבר אין דבריהם נשמעים לפרעה ואין מה לחשוש מהם. ואף על פי שירדו מנכסיהם לאחר שבועתו אין לפתח זה דין נולד כיון שהעניות מצויה.

כיון שהזכירה הגמרא שעני חשוב כמת מביאה הגמרא עוד דוגמאות של אנשים החשובים כמת:

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, כָּל אָדָם שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים חָשׁוּב כְּמֵת, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל א) 'וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב הָבָה לִּי בָנִים וְאִם אַיִן [כשאני בלא בנים], מֵתָה אָנֹכִי' [חשובה אני כמתה]. וְתַנְיָא – וכן שנינו בברייתא, אַרְבָּעָה חֲשׁוּבִין כְּמֵת, ואלו הן: עָנִי, וּמְצוֹרָע, וְסוּמָא, וּמִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים. ומוכיחה הברייתא את דבריה מהפסוקים. עָנִי מנין, דִּכְתִיב 'כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים' וכאמור לעיל שאין הפסוק מתפרש כפשוטו שמתו אלא שנעשו עניים ועל כן החשיבם הכתוב כמתים. מְצוֹרָע מנין, דִּכְתִיב (במדבר יב יב) שאמר אהרן למשה בעת שלקתה מרים בצרעת, 'אַל נָא תְּהִי [אחותנו מרים] כַּמֵּת', הרי שהמצורע חשוב כמת. וְסוּמָא מנין, דִּכְתִיב (איכה ג ו) 'בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי' – ירמיהו הנביא המשיל את עצמו לאחר חורבן בית המקדש לישוב במחשכים השרוי באפילה ואינו יכול לראות, 'כְּמֵתֵי עוֹלָם' – כסומים שאינם רואים לעולם, הרי שהחשיב את הסומים מחמת עוורונם למתים. וּמִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים מנין, דִּכְתִיב אצל רחל 'הָבָה לִּי בָנִים וְאִם אַיִן מֵתָה אָנֹכִי', וכמו שדרש רבי יהושע בן לוי למעלה בגמרא.

התבאר לעיל (סד:) שבמאמר ה' למשה 'כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך', פתח לו פתח והתיר לו את שבועתו ליתרו שלא יעזוב את מדין ויחזור למצרים. ומביאה הגמרא עוד דין הנלמד משבועתו של משה:

אגרות קודש

[שלהי אלול תשי"ב]

... ובנוגע ליוהכ"פ - הנה בודאי יתנהג ע"פ הוראת רופאים מומחים, שזוהי דעת תורתנו, תורת חיים - לא רק בעוה"ב אלא גם בעוה"ז. ואם היא ע"פ הוראת רופא, הרי אז **מברכין** על אכילה זו, שענין הברכות הוא - המשכת **אלקות** והעלאת הניצוצות, שנעשים דוקא ע"י אכילה, וא"א ע"י מח' וכוונות גרידא.